

Проф. др Свейлана ЛОМА
Филозофски факултет
Београд

ПРОБЛЕМИ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ, УРЕЂЕЊА И СТАНОВНИШТВА МУНИЦИПИЈА S.

У римско доба горње Подриње и Полимље налазило се на источном рубу провинције Далмације. Граница према Горњој Мезији ишла је развођем Дрине и Ибра. У предримско доба то је била забачена област, ван главних путева којима је римска војска продирала у унутрашњост Балкана. Тиме се објашњава потпун недостатак података код античких писаца који би се могли довести у непосредну везу са овим подручјем. Археолози су се потрудили да попуне ову празнину. Још у прошлом столећу констатована су два римска насеља, међусобно удаљена око 30 км, која су лежала на двома притокама Дрине, једно на Ђехотини код Пљеваља, друго на Лиму код Пријепоља. У новије доба вршена су археолошка ископавања на оба локалитета. У селу Коминима, 3 км западно од Пљеваља, утврђени су остаци града, али су систематски истражене само некрополе, једна, старија, из 1. в. по Хр., и друга, млађа, из 2-3. века. У Коловрату код Пријепоља истражена је некропола, савремена млађој некрополи из Комина. Археолошким ископавањима знатно је увећан број до тада публикованих епиграфских споменика (натписа). Сви натписи потичу из раздобља од средине 2. до треће четвртине 3. века (најстарији се датира између 154. и 161, најмлађи у 270) које се подудара са временом трајања млађе некрополе у Коминима. Поред ова два римска насеља, знатан број епиграфских споменика нађен је на брду Свети Илија, 2-3 км јужно од Комина. Положај овог, археолошки још неистраженог локалитета, стил рељефних представа на споменицима, грубљи и "варварскији" од онога са споменика из Комина и Коловрата, доминантан број домаћих имена у натписима, све то навело је прве истраживаче да претпоставе једно предримско насеље на том месту. Тај утисак је, међутим, варљив, јер су у међувремену споменици сличног грубог стила са домородачким именима нађени и у Коминима, а за низ споменика са Св. Илије пос-

тоје недвосмислена сведочанства да су онамо пренесени у средњем веку управо из Комина ради изградње некадашње цркве.¹ Подаци из епиграфских извора омогућили су да се у многим аспектима расветли прошлост овога дела римске Далмације, али су нека важна питања која се тичу идентификације и статуса тамошња два римска насеља и улоге бројног домородачког становништва у њима остала отворена.

Поред градова римског права, који су могли имати статус муниципија или колоније, у провинцијама Царства (у Далмацији и другима) било је насеља у оквиру племенских заједница, чији чланови нису имали римско грађанско право (*peregrini*), и које су имале локалну самоуправу (*civitates peregrinae*). Она је поверавна племенским поглаварима, чију су лојалност Римљани обезбеђивали индивидуалним (*viritim*) додељивањем грађанског права и стварањем институције већа племенских поглавара (*principes*) из чијих редова су постављали управника (*praefectus*) који је био одговоран директно намеснику провинције. На оваквом принципу био је организован и овај део римске Далмације, у доба пре него што су се, по процени римске власти, створили услови да се једном од домородачких насеља додели статус града са римским правом, муниципија. (в. натпис бр. 2)

На два натписа, једном из Комина, другом из Коловрата, посведочено је име римског града у рангу муниципија. На натпису из Комина (бр. 1) реч је о Титу Аурелију Секстијану, члану градског већа (*ordo decurionum*) у муниципију чије је име скраћено само почетним словом S. Поврх тога, Секстијан је и римски витез (*eques Romanus*), припадник једног од два привилегована сталежа у римској држави, сенаторског и витешког. Колико је он био угледна личност показује и податак да му је градско веће доделило почасно место за споменик у граду. На нат-

1 Сем споменика који су припадали романизованом домородачком становништву на овом брду су се налазила и три (данас изгубљена) муниципална споменика, од којих је један посвета двојици царева (вероватно Септимију Северу и Каракали), коју је *populus* (градска скупштина) муниципија уприличио поводом њихове посете (*CIL* III 8303), други је посвета Цезару Дијадуменијану, Макриновом сину, из 218. г., подигнута муниципалним средствима по одлуци градског већа (С. Patsch, *WMBH* 4, 1896, 285, br. 27), трећи је Јупитерова ара чији је дедикант највиши градски магистрат, дуовир квинквенал (споменик је служио као часна трпеза у цркви, *CIL* III 8301). Сви римски споменици са брда Св. Илија пренети су са локалитета у Коминима у време подизања средњовековне цркве, као што су из истих разлога преношени у Пљевља (споменик узидан у цркву Св. Тројице, затим споменици узидани у минаре джамије, чесму). Пач изричито каже за један споменик који је видео пред црквом на брду Св. Илија да је донесен са локалитета у Коминима (*WMBH* 4, 1896, 288, br. 35). Споменике узидане у средњовековну цркву видели су Блау, Хернес Еванс (нав. м.) и Пач пре него што је црква страдала 1897. приликом реконструкције (уп. М. Гарашанин, *Историја Црне Горе* I, Титоград 232).

пису из Коловрата (бр. 2), данас изгубљеном – имамо само издавачев цртеж – помиње се име муниципија, у овом случају скраћено са почетна четири слова, од којих је друго ерадирано S[.]LO. Муниципиј има и атрибут *Aurelium*, по гентилном имену римског цара који га је основао. Доња временска граница за оснивање муниципија са овим атрибутом, а у нашем случају и за датирање споменика, јесте прва година владавине цара Марка Аурелија, 161. Функција личности са натписа показује да је реч о достојанственику новооснованог муниципија, *praefectus iure dicundo*. Пре ове функције, како се види из натписа, ова личност је вршила службу која се тицала управе на аутономним племенским заједницама (*praefectus civitatum*, в. горе). Именска формула, из које сазнајемо да је у питању домородац који је добио римско грађанско право од цара Хадријана (117-138), дакле у време које је претходило оснивању муниципија, и чињеница да му је централна власт у провинцији поверила управу над племенским заједницама, показује да је Пладомен Карваније био један од поглавара (*principes*) свога племена. Приликом оснивања градова од домородачких насеља Римљани су овим племенским поглаварима додељивали римско грађанско право (уколико га ови већ нису раније добили, као што је био случај са Пладоменом Карванијем) и поверавана им је управа у граду, они су постајали градски магистрати (дуовири) и чланови градског већа (декуриони). Функција коју је Пладомен Карваније вршио у граду проистекла је из његове раније предмуниципалне службе. Ради се о судској власти над перегриним заједницама које са оснивањем града бивају њему припојене тако да из надлежности намесника провинције прелазе у надлежност муниципија². Овај натпис је драгоцен не само по томе што нас обавештава о времену настанка муниципија и о његовом, нажалост оштећеном, имену, него и због тога што нам службена каријера овог достојанственика сведочи о организацији римске управе над домородачким становништвом овог дела провинције у предмуниципално доба и, истовремено, пружа сазнања – у контексту осталих изворних података, бројних домородачких имена посведочених на натписима и археолошких налаза – о етничком карактеру домородачког становништва овог краја у римско доба (о чему ће још бити речи). Како је Карваније добио римско грађанско право од цара Хадријана, и своју прву службу вршио под њим или под Антонином Пијем (138–161), натпис би се могао датирати у време Марка Аурелија или, најкасније, његовог сина Комода (180–192).³

2 С. Лома, *Жива антика* (у штампи). В. ниже.

3 Део натписа где су стајале године живота оштећен је.

У науци од радова Вилкса (WILKES 1969) и Алфелдија (ALFÖLDY 1965) преовлађује мишљење да се на оба натписа, овом из Коловрата и оном из Пљеваља, ради о истом муниципију који треба идентификовати са римским насељем код Пљеваља. У прилог локалитету у Коминима иде његов положај у речној долини који Еванс (EVANS 1885, 25) описује као “једину пространу равницу на коју се наилази након три дана пута из оба смера, и у исти мах природну раскрсницу главних путева између јадранског приморја и мезијских и дарданских комуникационих чворишта као што су на пример Скупи и Наис”; затим, сам карактер насеља утврђеног бедемима и његове некрополе са монументалним, плански распоређеним гробницама какве су у Далмацији посведочене једино још на некрополи провинцијске престонице, Салоне, и са таквим инвентаром (скупочени накит, увозна роба) који сведочи о богатству и трговачким везама града са осталим деловима Царства; и најзад, многобројни епиграфски споменици (око 90) у чијим натписима фигурирају не само романизовани домороци (међу којима је двоје допрло до витешког сталежа), него и фамилије италског порекла, досељене из великих приморских градова, Салоне и Ризинија.⁴ И оно што је можда најзначајније – сви званични споменици који садрже одлуке градског већа потичу из Комина.

Што се тиче локалитета у Коловрату, он је донекле стешњен (у поређењу са положајем Комина, типичним за римске градове) између ушћа Сељашнице у Лим и брда Чадиња, и са њега и из ближе околине потиче око двадесет натписа на основу којих се може закључити да је ово насеље настало ради експлоатације рудника сребра.⁵

Преиспитивањем читања натписа на стени из Левертаре (бр. 4), око 40 км јужно од муниципија у Коминима, прочитала сам име и функцију једног царског прокуратора из 270. г., што је бацило ново светло на административни статус источне Далмације (ЛОМА 1999). До тада се сматрало да су источнодалматински рудници били у надлежности царског прокуратора са седиштем у Домавији (на Дрини, код

4 Представнике и једног и другог слоја видимо у градском већу – *ordo decurionum* и на највишим положајима у муниципију: *duoviri*.

5 На натписима се помињу: један римски витез дедикант жртвеника богињи Дијани, који је пронађен *in situ* у Коловрату; пошто није члан градског већа, као поменути Аурелије Секстијан (натпис бр. 1), статус витеза га је квалификовао за неко место у служби цара, као што је прокуратор; *Mercurius argenti actor*, надзорник у руднику сребра; још један *actor* вероватно са сличном функцијом, на натпису из Затона код Бијелог Поља, одакле потиче и вотивна ара можда једног прокуратора; један царски ослобођеник задужен за административне послове у руднику (*tabularius*) Коловрат; један *vilicus*, службеник у рудничкој управи.

Сребренице), који је био задужен за управу над обједињеним панонским и далматинским рудницима сребра (Душанић 1980, 44). Један од њих, извесни Аурелије Верекунд, помиње се на натпису из 274. године. Како сада знамо да је Аурелије Аргуријан готово истовремено, 270. г., посведочен у источној Далмацији, онда је појава царског прокуратора у тој области морала стајати у вези са управом над тамошњим рудницима. Што се наше теме тиче важно је и то да, упркос фрагментарности података о муниципију S., имамо индиција да је Аурелије Аргуријан био пореклом из овога града, и то из једне од двеју истакнутих породица које су биле у родбинским везама, Аурелији Аргурији и Аурелији Камбрији.⁶ Прокураторов натпис антиципира организацију рудничке управе карактеристичну за позно Царство када је држава, да би растеретила царску благајну, пребацила на муниципалне магистрате скупу обавезу рудничке управе (Душанић 1980, 44–45). У време када је основан муниципиј, у другој половини 2. века, околности су биле другачије.

На основу расположивих сведочанстава и следећи логику организације римске управе у провинцијама претпоставили смо да је источна Далмација првобитно била организована тако што је њена територија делом инкорпорирана у царски посед са рудницима, пашњацима и шумама а делом остављена домородачким заједницама (Мирковић 1975, 105–106; Душанић 1980, 23). У том пространом брдско-планинском подручју било је више домородачких насеља и у једноме од њих били су смештени органи рудничке управе под контролом царског прокуратора. Када би римска власт проценила да су се стекли услови да једно од ових насеља постане привредно и административно средиште читаве области додељиван му је статус града римскога права (муниципиј). Ти предуслови су подразумевали да је насеље довољно нарасло и територијално и по густини насељености, тако да се у њему могао формирати слој довољно имућних грађана који би били у стању да финансијски поднесу издатке које су изискивале муниципалне функције. Тај слој је поред племенске аристократије обухватао и дошљаке из романизованих делова провинције (трговце, предузетнике) привучене економским потенцијалом области која им је је отварала

⁶ *Aplis Aurelius Argurianus*, необјављен споменик који се налази у бараци на локалитету у Коминима: монументални надгробни ципус и изванредно лепо клесана слова указују на значајну личност чији је друштвени статус сигурно био наведен у наставку текста, који је остао на преломљеном и изгубљеном (?) делу споменика. На једном надгробним споменику који се налази у Пљевљима помињу се рођаци, *Aureila Titulla Arguriana* и *Aurelia Titulla Cambria*, а на једном вотивном споменику *Cambrianus*.

могућности за добит. Како је римски, и уопште антички, град представљао затворену правно-политичку заједницу својих грађана, један од предуслова за настанак римског града био је и тај да је насеље дуже времена било изложено зрачењу римске цивилизације, тако да се у њему створило језгро римских грађана, било да су га чинили дошљаци или домороци за које је добијање таквог статуса значило привилегију. И коначно, римску урбанизациону политику одређивали су пре свега економски, политички или војни интереси државе.

Када су руднички дистрикти у питању, као што нам је познато на основу паралела како из Далмације тако и из других провинција (Горње Мезије или Дакије), статус града је углавном добијало оно насеље где се налазила рудничка управа — руднички *vicus* (Душанић 1980, 43). При том је рудничка администрација остајала у надлежности цара, а градска самоуправа је препуштана двојим и декурионима. Све индиције упућују на закључак да су у овом делу Далмације град и руднички *vicus* били физички раздвојени, али појава муниципалних магистрата у насељу код Коловрата значила би да је то подручје било под јурисдикцијом муниципија (в. горепоменуту муниципалну службу Пладомена Карванија).

Узроци који су мотивисали царску управу да оснива аутономне градове у рудничким дистриктима нису довољно познати, али се претпоставља да су произлазили из општих принципа римске политике да се интегрисањем перагрина у римску политичку заједницу (додељивањем пуног или ограниченог грађанског права) стриктно дефинишу њихове, пре свега финансијске, обавезе према граду и тиме обезбеди прилив прихода у државну благајну. Једно случајно откриће прворазредног документа муниципалног карактера предочава нам специфичну институционалну организацију овог муниципија, која је проистекла из посебне улоге коју је у заједници имало домородачко становништво.

Ради се о епиграфском споменику, бази за статуу са натписом, која је била секундарно употребљена као носач југоисточног пиластра у припрати цркве манастира Св. Тројице у Пљевљима. Откривена је 1996. године приликом конзерваторско-рестаураторских истраживања живописа припрате испод слоја малтера који није био живописан већ само декоративно обрађен.⁷ Споменик потиче са локалитета у

⁷ Споменик је био уграђен у пиластар 1592. године када је припрата дограђивана и живописана. Конзерваторске радове изводио је Републички завод за заштиту споменика културе са Цетиња. Ове податке о околностима у којима је споменик нађен, као и саму информацију о њему, дугујем љубазности г. Радомана-Риста Манојловића, директора Завичајног музеја у Пљевљима.

Коминима, као што је то уосталом случај са свим римским епиграфским споменицима који су се налазили, или се и данас налазе у Пљевљима.

Текст натписа је у потпуности очуван, изузев мањих оштећења која су настала приликом скидања малтера, и гласи:

Sexto | Aur(elio) Lupi|ano Lupi | filio princip(i) |⁵ decuriones | collegae et pop|ulares et pere|grini incolae | civi optimo ob |¹⁰ merita pos(uerunt statuam). | Epulo dedi|cata (est). | L(oco) d(ato) d(ecreto) d(ecurionum).

„Сексту Аурелију Лупијану, Луповом сину, поглавару, као многозаслужном грађанину подигоше статуу његове колеге, већници, обични грађани и перегрини становници (града). Посвећена је уз свечану јавну гозбу. Место (за статуу) додељено је одлуком градског већа.”

Натпис је почасног карактера. Будући да се ради о заједничкој одлуци свих релевантних политичких тела у муниципију – чланова градског већа (*decuriones*), осталих грађана са пуним политичким правом (*populares*) и становника перегрина са статусом инкола (*peregrini incolae*) – којом се указује почаст једном градском већнику, вероватно су се његове заслуге на које се та одлука позива тицале добробити читаве заједнице.

Уређење римских градова у провинцијама (колонија и муниципија) било је униформно и урбанизација се током Царства спроводила у складу са традиционалним одредбама које су утемељене још Цезаровим законодавством. Уколико су специфичне локалне околности изискивале посебна организациона решења, она су увек налажена у оквирима важећих правних и институционалних норми. Оно што овај натпис чини посебно занимљивим јесте помен две институције које се ретко срећу у заједницама римског правног статуса, а нигде нису досад заједно посведочене: *incolae peregrini* и *princeps* у муниципију. Овај јединствени случај њиховог упоредног јављања може допринети бољем разумевању специфичних околности урбанизације источне Далмације, које су условиле посебну институционалну организацију овог муниципија.

Инколе су правно дефинисана категорија у римском граду. То су становници града који су се у њему трајно населили, а потичу из друге заједнице у којој имају пуна политичка права. Добивши боравак (*domicilium*) у граду у који су се преселили, они стичу извесна политичка права, али су у инфериорном положају у односу на пуноправне грађане. Такав статус могли су у овом муниципију имати, на пример, предузетници, трговци или земљопоседници који су се доселили из неког другог града за који их даље везују обавезе по праву порекла. Редак је,

али не и непосредочен случај у Римском царству да је статус инкола град могао дати и домородачком становништву (пегрегинима) на својој територији. Приликом оснивања града, коме је додељивана и одређена територија – било тако што је издвојена из царског поседа или узета од некадашњих племенских заједница⁸ – пегрегини би се били само фиктивно преселили у град и постали његове инколе, а у ствари су остајали да живе на територији где су били и пре оснивања града, а само им је промењен статус. Такав положај је представљао привилегију за домородачко становништво, јер је оно обично остајало изван градске политичке организације. Чињеница да му је такав статус дат у овом муниципију свакако је произлазила из неких обавеза, које је ово право повлачило, а које су биле од виталног значаја за саму заједницу.

Што се принципса тиче, ту се, како је већ речено, ради о друштвеној институцији везаној за племенске заједнице. *Princeps* није магистратура римскога града и то што да је овде носи један од чланова градскога већа захтева образложење.

Када су племенски поглавари (*principes*), чија се посредничка улога између домородачког становништва и римске централне власти показала делотворном у предмуниципално доба, добили грађанско право и формирали муниципално веће, институција принципса је опстала као посебна функција једног од декуриона у граду у који је пегрегино становништво инкорпорирано као његов конститутивни део са правно дефинисаним статусом. Овај статус је повлачио и одређене обавезе и оне су свакако биле условљене потребом да се обезбеди ефикасно ангажовање домородаца у експлоатацији рудника кроз ситан закуп рудничких јама. Лупијанова функција принципса пегрегиних инкола вероватно је подразумевала нека административно-техничка задужења везана за те послове.

На само три натписа, колико ми је познато, посведочен је принципс у муниципију и сви се тичу градова са територије племена Делмата.⁹ На једном од њих реч је принципсу Делмата који су из муниципија Сплонума административним путем пресељени у Дакију крајем 2. века. Будући да ту принципс означава челника једне пегрегине категорије становника муниципија Сплонума, ово би била директна

⁸ За муниципиј S. та дилема до даљег остаје отворена .

⁹ У Ридеру, са којим је, како ћемо видети, муниципиј S. био у блиским везама, и у муниципију Салвију, на Гламочком пољу. Случајеви су мање јасни него на овом натпису, будући да се тамо не ради о градском већнику који је задужен за једну специфичну категорију градског становништва, већ о принципсу муниципија. Несумњиво је, међутим, да су оба града имала знатну домородачку популацију. В. о томе С. Лома, нав. д. у нап. 2.

аналогија Лупијановој функцији, и пружала би додатну индицију у прилог разрешењу дилеме око допуне имена муниципија S.

Ниједан од многих, мање или више прихватљивих покушаја допуне имена, односно идентификације града са неким од нелокализованих античких топонима, није прихваћен као довољно убедљив, тако да је у научној литератури муниципиј код Пљеваља познат као *municipium S.*

У једном ранијем раду (ЛОМА 1997) позабавила сам се овим проблемом и дошла до закључка да се у обзир могу узети само два предлога која су још крајем прошлог века дали издавачи ова два натписа, Домашевски и Еванс, зато што само та два имена савршено разрешавају скраћеницу од четири слова S[.]LO (в. горе и натп. бр. 2). Домашевски је мислио на **Салонијану**, град који помиње једино Птоlemeј на једном месту а локализује га у унутрашњост источне Далмације. О његовом статусу не даје података. Еванс је, међутим, помишљао на **Сплонум**, о коме нам епиграфски извори сведоче да је био један од водећих рудничких центара у Далмацији, а чије је локализовање предмет научног спора. Историчар Дион Касије под истим именом *Splauon* помиње утврђење племена Делмата, које је Германик успео да освоји у последњој години великог Делматско-панонског устанка (6-9. г) и које се морало налазити на територији племена Делмата, и то или у залеђу Салоне или негде у горњим токовима река западне Босне, зависно од тога како се тумачи стратегија вођења ратних операција о којима нам књижевни извори дају непрецизне и противречне податке. Покушај Вилкса (WILKES 1965, 121–124) да ово делматско утврђење локализује у источну Далмацију, где се налазио потоњи муниципиј S., противречи изворним подацима о току ратних операција, а не може се ни оправдати ни са гледишта војне стратегије (ЛОМА 1997, 210–211). Муниципиј Сплонум бележе три натписа из Далмације¹⁰, који не пружају податке за његово локализовање, сем што се на основу функција личности које се у њему помињу може закључити да је то био град са великим приходима. Из четвртог натписа, који потиче из Дакије, сазнајемо да је муниципиј Сплонум био руднички центар у Далмацији и да су његови становници били Делмати. Ради се о извесном Титу Аурелију Апериу из муниципија Сплонума који је био на челу Делмата депортованих у Дакију ради експлоатације тамошњих рудника злата. Пошто је муниципиј S. био у рудничкој области, сасвим би било разумљиво да су Римљани најпре одатле послали у Дакију колонисте вичне рударству. Главни аргумент против идентификације муниципија S. са Сплонумом

10 Два су из Салоне а један из самог муниципија S. (бр. 3).

био би тај што се Сплонум налазио на територији Делмата, која се налазила у средњој а не у источној Далмацији.

За разлику од свог ранијег рада, у којем сам дилему између Салонијане и Сплонума оставила отворену, сада сматрам да је муниципиј S. идентичан муниципију Сплонуму из осталих натписа. За то постоје неки додатни разлози, које ћу сада изнети.

Оно што знамо из епиграфских и археолошких извора о муниципију S., о његовом статусу, карактеру и богатству сасвим се подудара са истакнутим положајем који је Сплонум имао у Далмацији. Једини проблем је у томе што су се и муниципиј Сплонум, судећи по поменутом дачком натпису, и делматско утврђење Сплаунон, које је два века раније било упориште отпора успостављању римске власти, налазили на територији племена Делмата,¹¹ која је припадала, како нас обавештава један званични документ из времена непосредно по организовању провинције, Салонитанском округу у средњој Далмацији, док се муниципиј S. налазио у источној Далмацији која је улазила у Наронитански округ. Ова противречност може се разрешити претпоставком о постојању делматске енклаве у источној Далмацији. Њу поткрепљују и археолошки подаци и резултати анализе домородачке антропонимије која је посведочена на натписима,¹² показујући да доминантну домородачку групацију у римско доба на читавом овом подручју (укључујући Полимље са Коловратом) нису чинили предримски староседеоци, него једна енклава Делмата, пресељених овомо од стране Римљана из залеђа провинцијске престонице, Салоне, где археолошки и епиграфски налази из муниципија Ридера (дан. Данило Горње у залеђу Шибеника) и са горње Цетине, сведоче о присуству блиско сродне популације (Лома 1997, 221–222). Алфелди је је већ указао да је један талас сеобе становништва могао бити спроведен у време цара Клаудија (41–54), када је велики део домородачког становништва из залеђа Салоне морао бити исељен ради додељивања земље легијским ветеранима. Да се пресељавање Делмата у источну Далмацију почело спроводити плански од стране државе ради експлоатације минералног блага већ убрзо после окончања поменутог Далматско-панонског ус-

11 Делмати су били највеће племе у провинцији која је по њима и названа. Живели су на подручју између Крке и Неретве, и с оне стране Динаре, на Гламочком, Ливањском и Дувањском пољу.

12 Којом сам се бавила у магистарској тези *Епиграфски сјоменици и романизација средњобалканске обласији*. Резултати до којих сам дошла подстакли су ме да посебно истражим проблем етничког састава домородачког становништва ове области и његовог порекла, што је тема књиге, која ускоро треба да се појави.

танка 9. године, указује и то што је првом намеснику новоосноване провинције, Вибију Постуму, цар Октавијан Август одредио као приоритетни задатак да припитоми дивље делматско племе тако што ће га натерати да ради у рудницима. А “најдивљији” су, по процени римских власти, морали бити управо они који су се активно борили у тек окончаном рату, на пример они са тврђаве Сплаунон. Привлачно је претпоставити да су Делмати из Сплонума и околине били депортовани у руднике источне Далмације одмах по угушењу устанка, и да су свом новом насељу дали име из завичаја, баш као што се досељеници из места Сикули у залеђу Салоне помињу као *Siculotae* у службеном списку племена источне Далмације с почетка 1. века, или као што су Делмати из једног другог насеља на својој матичној територији, из Баридуума¹³, пошто су депортовани у руднички дистрикт новоосноване провинције Дакије ради експлоатације тамошњих рудника, назвали по завичају своје ново боравиште, насеље у удаљеној провинцији *castellum Baridustarum*.

Да су Делмати, сукцесивно пресељавани у источну Далмацију током 1. и почетком 2. века (о чему нам сведоче археолошка истраживања на некрополама у Коминима и у Коловрату), били организовани као аутономне племенске заједнице под управом домородачког префекта сведочи поменути натпис Плагомена Карванија, чије домородачко име, које је задржао и након што му је додељено римско грађанско право, недвосмислено показује његову припадност племену Делмата¹⁴. Стога мислим да се с разлогом овако може допунити оштећени део текста у простору за 3-4 слова, где је стајало скупно име за неколико племенских заједница под Карванијевом управом: *praefectus civitatum [Del]m(atarum)*. Када су се стекли услови да једно од насеља ових заједница добије статус града римскога права (муниципијум) — а то би било једно од првих насеља депортованих Делмата, оних из делматског насеља Сплаунона, *Splonistae* — муниципиј је по њему добио име (*municipium Aurelium Splonistarum*).

Лупијанов и Карванијев натпис, надовезујући се хронолошки један на други и узајамно се допуњавајући, представљају драгоцену сведочанство које нам омогућава да сагледамо специфичне историјске околности урбанизације источне Далмације које су условиле посебну институционалну организацију овог муниципија, и да у границама расположивих знања проследимо процес постепене интеграције домородаца у римске државно-правне структуре.

13 Станица на путу *Servitium-Salona*, локализује се код дан. Ливна.

14 Лома, *Жива антика* (у штампи).

Првобитно ангажовани само као радна снага у једној области богатој природним ресурсима коју је требало економски активирати, перегрини су били организовани у племенске заједнице под контролом централне власти у провинцији. Када је римска држава проценила да су се стекли услови да се једно од домородачких насеља уздигне на ранг муниципија, његове становнике је инкорпорирала у нову, римску правно-политичку заједницу доделивши им, сразмерно њиховом социјалном и економском раслојавању и специфичним привредним потребама заједнице, одговарајући правни статус који је за собом повлачио сасвим одређене обавезе. Сви изворни подаци којима располажемо указују да је овакав третман имала једна, доминантна категорија перегрина, Делмати. Остала, староседелачка популација, другачијег етничког порекла, о чијем постојању нам говоре археолошки налази, елементи рељефних представа на надгробним споменицима и делимично антропонија¹⁵ остала је углавном на маргинама политичког живота, ван домаћаја романизације.

Скраћено навођена литература:

ALFÖLDY 1965: G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965.

ДУШАНИЋ 1980: С. Душанић, Организација римског рударства у Норичу, Панонији, Далмацији и Горњој Мезији, *Историјски гласник* 1–2, 1980, 7–55.

EVANS 1885: A. J. Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*, *Archaeologia* 49, 1885, 1–167.

ЛОМА 1997: S. Loma, Zur Frage des Munizipiums S. und seines Namens, *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, Beograd 1997, 185–230.

ЛОМА 1999: S. Loma, Zum Mithrasdenkmal im Taratal (*CIL* III 13849), *Starinar* XLIX/1998, Beograd 1999, 193–202.

МИРКОВИЋ 1975: М. Мирковић, Из историје Полимља у римско доба, *Годишњак Центра за балканолошка истраживања* XIV/12, 1975, 95–108.

15 Како сазнајемо из једног натписа, рођиња Елије Пантоне, жене Пладомена Карванија, има келтско име, *Атаса*, а њен муж (*conpar*), судећи по имену *Narens*, вероватно је припадао племену Наренсија.

WILKES 1965: J. J. Wilkes, *Splānon-Splonum again, Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 13, 1965, 111–125.

WILKES 1969: J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.

Прилог

Натписи из Комина и Коловрата у којима се помиње муниципиј S.

1. Почасна база за статуу, налази се у Пљевљима испред Хусеин-пашине џамије, пренета из Комина:

T. Aur(elio) Sextiano eq(uiti) R(omano) | dec(urioni) m(unicipi) S(). T. Aur(elius) Lu(percus) filio |^s pientissimo in memoriam posuit. L(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum).

Титу Аурелију Секстијану, римском витезу, већнику муниципија S. Тит Аурелије Луперк оданом сину постави у спомен. Место (за сѝоменик) додељено одлуком градског већа.

2. Надгробни споменик из Коловрата

D(is) M(anibus) S(acrum) | P. Ael(io) Pladome|[no] Carvanio an(norum) [.] | [praef(ecto)] civitatum |^s [Del]m(atarum) praef(ecto) |[i(ure) d(icundo) mun(icipi)] Aureli S[.]LO | [et] Aelia{e} Pantoni con|[iu]gi eius viva{e} | parentibus pientissimis A{e}l{i} Titus, Lupus et Firmi|¹⁰nus h(eredes) p(onendum) c(uraverunt). | H(ic) s(itus) {e(st)}.

Посвећено боговима Манима. Поштованим родитељима, почившем Публију Елију Пладомену Карванију (следиле су године живота), префекту племенских заједница Делмата, префекту са правосудним овлашћењима у муниципију Аурелију S[.]LO (скраћено име муниципијија) и његовој супрузи Елији Пантони за њеног живота споменик подигоше (синови) наследници Елији Тит, Луп и Фирмин. Овде почива.

3. Натпис из Комина у којем се помињу грађани града Сплонум

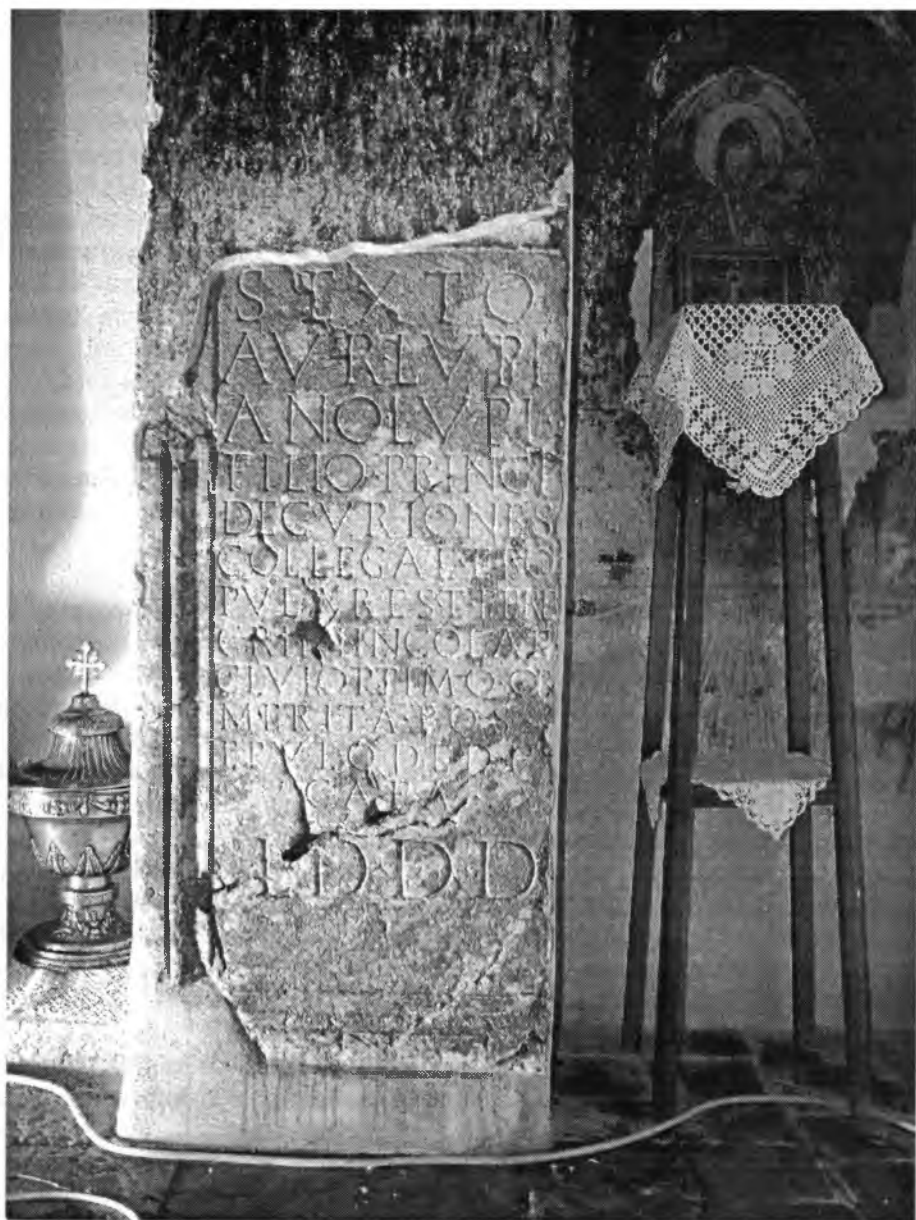
Serapidi | et Isidi M. | Ulp(ius) Gellia|nus eq(ues) R(omanus) |^s cur(ator) Arben|si(um) Mellensi(um) | Splonista(rum) | Malvesati(um).

(Боџовима) Серапиду и Изиди Марко Улпије Гелијан, римски витез, куратор (државни надзорник финансија) у градовима Арба, Метулум, Сплонум и Малвенце.

4. Натпис на стени из Левертаре у којем се помиње прокуратор

Invicto | Aug(usto) Aur(elius) | [A]rgyria|[n]us proc(urator) | [Aug(usti?)] Orfito | [c]jo(n)s(ule) l(aetus) l(ibens) m(erito) po(suit)

Непобедивом (боџу Сунцу Миѝри) Царском Аурелије Аргуријан, царски прокуратор, у години Орфитовог конзулата благодаран постави (завешћни дар).

*Римски сїоменик из цркве манастира Св. Тројице
Снимио Млађен Симовић*

Svetlana Loma

PROBLEMS OF THE IDENTIFICATION OF MUNICIPIUM S., ITS
ORGANIZATION AND POPULATION

Summary

The paper deals with Roman administration in Eastern Dalmatia. An inscription recently uncovered in the St. Trinity church at Pljevlja, so far unpublished, throws a new light on the organization of the municipium once situated nearby, in present-day Komini, where it stems from (mentions of a *princeps* in municipium and of *peregrini incolae*). The name of the municipium, known from two inscriptions as *S[.]Ilo(-)*, could be supplemented most probably to *municipium Splonistarum*, on the supposition that this Roman town continued a settlement (*vicus*) of the Delmatae who, soon after the suppression of their revolt 6–9 A. D., were deported in the western part of the province, for the purpose of using them as a labour force in the East-Dalmatian mines.